

1. LEKCE

Literární dílo

Každé literární dílo by mělo podněcovat představy čtenářů, posluchačů nebo diváků, působit na jejich citovou stránku, obohacovat jejich vnitřní život, ovlivňovat jejich postoje k tématům, které umělecké dílo zobrazuje (rasová diskriminace, životní prostředí, drogy...), a

v neposlední řadě je vzdělávat a rozvíjet jejich schopnosti myšlení. Literatura může varovat před hrozícím nebezpečím (například válkou), ale také bavit (komedie, humoristický román...).

Kvalitní a významná literární díla – bez ohledu na to, zda jde o román, divadelní hru nebo film – mohou mít velkou moc a ovlivňovat myšlení lidí po celé generace.

Namátkou jmenujme Shakespearova dramata nebo romány Karla Čapka.

Nejlépe se píše o tom, co člověk dobře zná a co má rád. Samozřejmě ne vždycky je to možné, protože profesionální autoři – například televizní scénáristé – leckdy pracují na zakázku. Pokud si ale autor vytvoří ke zpracovávanému tématu pozitivní vztah, půjde mu tvoření příběhů a jejich psaní určitě lépe od ruky.

V následujících lekcích budeme probírat jednotlivé literární žánry a metody, jak se s nimi co nejlépe „vypořádat“.

Námět

Na počátku každého literárního díla – tištěného i audiovizuálního – stojí námět, často nazývaný také téma, látka nebo syžet. Jednotlivé pojmy však ve skutečnosti neznamenají úplně totéž a každý zdůrazňuje jiný aspekt námětu.

V každém případě námět představuje **první fázi literární přípravy díla** a je chráněn autorským právem. Nejčastěji má jednu až tři normostrany (1 normostrana = 1800 znaků včetně mezer), může být ale i delší. Neměl by však přesáhnout pět stránek.

Námět je buď **původní** (nápad samotného autora) nebo používá **předlohu**, již může být:

jiné literární dílo

zpráva v médiích

skutečná událost z nedávné doby

událost, která se odehrála v dávné minulosti

událost, která se „odehrává“ v budoucnosti (sci-fi)

Ze správně vypracovaného námětu musí jasně vyplývat, o jaký druh literárního díla se jedná, komu je určeno a jaké má být jeho celkové vyznění. Námět na **filmový nebo**

televizní scénář by měl stručně a jasně představit obsah díla, jeho stavbu, obrazové a zvukové pojetí.

Téma představuje myšlenkový základ literárního díla. Obvykle existuje **celkové téma**, které je obecné (například národní obrození), jedno **hlavní téma** (například snaha skupiny literátů povznést národ) a několik **vedlejších témat**, která významově doplňují hlavní téma (například nemoc manželky jednoho z literátů, těžký život nemajetných studentů...).

Téma vytvářejí jednotlivé motivy. **Motiv** je základní prvek tematické výstavby díla, vytváří dějovost. **Hlavní motivy** (leitmotivy) se uplatňují při výstavbě hlavního tématu, **vedlejší motivy** při vytváření vedlejších témat díla. Existují motivy lásky, smrti, krásy a další.

Syžet v literárním díle znamená **dějové schéma**, tedy postupnou řadu událostí, které spolu vzájemně souvisejí:

expozice – uvedení do děje (seznámení s postavami, prostředím a okolnostmi)

kolize (zápletky) – změna dosavadní situace prostřednictvím nové události

krize (vyvrcholení) – okamžik napětí

peripetie – zvrat ve vývoji událostí, možnosti řešení

katastrofa – závěrečné rozuzlení

Syžet začíná buď koncem nebo začátkem příběhu.

Synopse

Synopse je další fáze literární přípravy díla (nejčastěji filmového nebo televizního scénáře) následující po námětu. Částo představuje prostřední fázi mezi námětem a scénářem.

V podstatě představuje **podrobněji rozpracovaný námět**. Nastiňuje stručný obsah příběhu

a v hrubých obrysech popisuje děj. Obsahuje charakteristiku hlavních postav a může naznačovat i jejich vzájemné dialogy. Obvykle má několik stránek, maximum je dvacet normostran.

Na rozdíl od námětu slouží synopse v první řadě autorovi, který se chystá napsat rozsáhlejší dílo (například scénář k celovečernímu filmu). Tímto způsobem může zjistit, zda má jeho příběh logickou provázanost.

Cvičení:

1. Přemýšlejte o tom, která témata vás osobně nejvíce zajímají a o nichž byste rádi psali. Sepište si je na papír nebo do svého notebooku. Snažte se být přítom co nejkonkrétnější. Uvažujte i o druhu literárního díla (povídka, román, film, báseň...), který by se pro zvolený námět hodil.
2. Vyberte si svou oblíbenou knihu (beletrii) a napište, co je jejím námětem. Totéž můžete udělat i s dalšími knihami, třeba s tou, co právě čtete.
3. Pokuste se z vytvořeného námětu knihy (viz předchozí cvičení) vypracovat synopsi.

Dobrá rada:

Při psaní námětu si nejprve načrtněte jeho hrubé obrysy a myslíte přitom na to, že příběh musí mít začátek, prostřední část a konec. Teprve potom začněte postupně propracovávat detaily. Hotový námět nebo následnou synopsi si pak ještě nejméně jednou přečtěte, abyste se ujistili, že jednotlivé děje na sebe logicky navazují.

Z pozapomenutých literárních žánrů:

Píseň představuje jeden z nejstarších žánrů literatury. Je to drobnější lyrická báseň, pro niž je charakteristické jednoduché vyjádření, přesný hudební rytmus i rým a pravidelné sloky. Některé písně využívají také refrén.

Písně se objevují v mnohých světových kulturách. Jmenujme například Knihu písní (čínská literatura), Píseň písní (v biblickém Starém zákoně) či 17 rituálních písní (součást staroíránské Avesty). Písně byly velmi oblíbené i v období evropského středověku (Píseň o Rolandovi, Píseň o Nibelunzích, Píseň o Cidovi atd.).

Z pozdějších českých autorů, kteří psali mimo jiné i písně, můžeme uvést Jana Neruda a jeho Písně kosmické nebo Vítězslava Háalka, který napsal Večerní písně. Samostatnou kapitolu tvoří kramářské písně, které byly v Evropě velmi oblíbené zejména mezi 16. a 19. stoletím, ale inspirují mnohé umělce dodnes.

2. LEKCE

Kompozice

Kompozice znamená uspořádání všech složek díla v jeden celek. Představuje **výstavbu textu**, jeho členění a použité jazykové prostředky. Jako celek odráží **záměr autora**, tedy to, co a jak chce sdělit. V současné tvorbě se často uplatňuje kompozice, v níž se prolínají přítomnost s minulostí.

Jinými slovy, v kompozici jde o uspořádání jednotlivých složek díla v jeden celek, které slouží k účinnému vyjádření obsahu. Kompozice určuje pořadí, v jakém jsou jednotlivé informace seřazeny, a způsob, jakým jsou navzájem spojeny.

Důležitými součástmi díla jsou **začátek a konec**. Začátek díla může být náhlý nebo pozvolný. Konec díla může být otevřený (osudy hlavní postavy nejsou zcela ukončeny) nebo uzavřený (vše podstatné se už odehrálo). Někdy může být konec díla i velmi nečekaný.

Rozsáhlejší prozaické literární dílo se dělí na kapitoly, divadelní hra na dějství a film na obrazy.

Při výstavbě příběhu se uplatňují základní **kompoziční postupy**:

chronologická kompozice – nejběžnější způsob vyprávění; určující je časová posloupnost děje; události jsou seřazeny za sebou (od mládí ke stáří, od příčin k následkům...)

retrospektivní kompozice – opak chronologické kompozice; časová posloupnost je obrácená, což znamená, že konečný výsledek děje předchází počátečnímu vývoji; obvykle jde o zpětnou rekonstrukci událostí

rámcová kompozice – několik příběhů je vloženo do jednoho základního; jednotlivé příběhy se odvíjejí od úvodní zastřešující situace

paralelní kompozice – zahrnuje dvě nebo více souběžných dějových linií, které jsou navzájem propojeny

řetězová kompozice – více příběhů spojuje hlavní hrdina nebo nějaký prvek (například prostředí); je typická pro seriály, kdy jedna vyřešená epizoda s sebou nese další zápletku

Cvičení:

Vyberte si svou oblíbenou knihu, film a divadelní hru a pokuste se určit, jaká kompozice je v nich použita.

Dobrá rada:

Při psaní kompozice literárního díla se snažte myslet především na to, aby na sebe všechny děje logicky navazovaly a zbytečně nevznikala „prázdna místa“, tedy scény, které nejsou pro pochopení díla nezbytné, a zbytečně odvádějí pozornost čtenáře, posluchače nebo diváka. Uvažujte také o tom, jaké jazykové prostředky při psaní

použijete (například spisovný či nespisovný jazyk, nářeční nebo slangové výrazy a podobně).

Z pozapomenutých literárních žánrů:

Óda je oslavná báseň, často rozsáhlejší. Oslavuje boha, hrdinu, vlast, lásku a podobně. Jako příklad uveďme Ódu na radost od Fridricha Schillera, která se ve 20. století stala hymnou Evropské unie. Schiller ji napsal v roce 1785 s cílem oslavit přátelství mezi lidmi.